

9. Fromm Je. Psihoanaliz i religija // Sumerki bogov. – M. : Politizdat, 1990. – S. 143–221.
10. Maslow A. Religions Values and Peak-Experiences / A. Maslow. – N. Y. : Wiking Press, 1971. – 123 p.

Received February 21, 2018

Revised March 15, 2018

Accepted April 6, 2018

УДК 159.923+159.9.019.4

Л. А. Онуфрієва

kpnu_lab_ps@ukr.net

І. В. Ващенко

jarinavv62@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕЖІ ПОНЯТТЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ

Onufriieva L. A. Conceptual boundaries of the concept of coping strategies of personality in psychology / L. A. Onufriieva, I. V. Vashchenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva. – Issue 41. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 228–239.

L. A. Onufriieva, I. V. Vashchenko. Conceptual boundaries of the concept of coping strategies of personality in psychology. The review and analysis of the problem on coping strategies of a personality are presented in the article. The concept of coping and coping strategies in the writings of present day psychologists is substantiated. It is shown that the approaches to the study of overcoming behavior (psychodynamic, cognitive and motivational, dispositional, resourceful, proactive, etc.) are guided predominantly either situational or subjective criterion for identifying this psychological phenomenon. It is proved that the development of personality takes place throughout his life, and the active formation of a personality begins from childhood and continues until the mature age. It is proved that at different age stages the formation of coping strategies will be influenced by various personality-based factors. It is concluded that since youthful age, when theoretical thinking is formed, the value-semantic sphere and

L. A. Onufriieva – the scientific contribution of the co-author is 50% ,

I. V. Vashchenko – the scientific contribution of the co-author is 50% .

the identity of the personality, the structures of the overcoming behavior become more stable and are under the influence of certain, already formed personality properties of a person. It is established that a personality is always potentially active and decides what characteristics and objective conditions of the situation will be made own resources.

It is proved that the use of an integral approach to understanding the psychological nature of coping strategies involves taking into account the preconditions for their formation: the influence of the personality and the specifics of the situation being subjectively perceived by a personality and where the emotionally intense activities and the changes of a personality take place.

Key words: personality, coping, behavior of a personality, coping strategies, perception, formation, personality traits.

Л. А. Онуфрієва, І. В. Ващенко. Концептуальні межі поняття копінг-стратегій особистості у психології. Авторами представлено огляд і аналіз проблеми копінг-стратегій особистості. Обґрунтовано розуміння копіngu та копінг-стратегій у працях психологів сучасності. Показано, що існуючі підходи дослідження долаючої поведінки (психодинамічний, когнітивно-мотиваційний, диспозиційний, ресурсний, проактивний тощо) керуються переважно або ситуаційним, або суб'єктивним критерієм ідентифікації цього психологічного феномену. Підтверджено, що розвиток особистості відбувається впродовж усього життя, а активне становлення особистості починається з дитинства і продовжується до зрілого віку. Доведено, що на різних вікових етапах на формування копінг-стратегій впливатимуть різні особистісні чинники. Зроблено висновок, що починаючи з юнацького віку, коли сформовані теоретичне мислення, ціннісно-смилова сфера й ідентичність особистості, структури долаючої поведінки набувають більш сталого характеру і підпадають під вплив певних, уже сформованих особистісних властивостей людини. Установлено, що особистість завжди потенційно є активною і вирішує, які характеристики й об'єктивні умови ситуації зробити власними ресурсами.

Доведено, що застосування цілісного підходу до розуміння психологічної природи копінг-стратегій передбачає урахування передумов їх формування: вплив особистості та специфіки ситуації, яку особистість суб'єктивно сприймає, у якій відбувається її емоційно напружена діяльність і в процесі якої відбуваються зміни особистості.

Ключові слова: особистість, копінг, поведінка особистості, копінг-стратегії, сприймання, формування, особистісні властивості.

Постановка проблеми. Дослідження копінг-стратегій особистості, які описують сукупність свідомих дій особистості, що об'єднують когнітивні, емоційні та вольові компоненти її саморегуляції, є важливим напрямом наукових розвідок у психології.

Незважаючи на чималий доробок науковців із дослідження цієї проблематики, й дотепер відсутні чіткі критерії визначення копінг-стратегій, єдине розуміння їх природи, поняттєвих меж визначення конструктивних / неконструктивних копінг-стратегій, чинників їх вияву і розвитку. Тому доцільно розглянути основні теоретичні підходи, у межах яких вони вивчаються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку психології прийнято розглядати копінг-стратегії з перспективи декількох підходів.

1. Психодинамічного, за яким копінг-стратегії є свідомими й цілеспрямованими діями, а копінг – це поведінкова відповідь особистості на відчуття тривоги. Структура копінгу містить поведінковий та емоційний стилі реагування людини на стресогенні, тривожні ситуації та особливості її адаптації до них. На формування долаючої поведінки особистості впливає феномен перенесення (некоректне перенесення почуттів і ставлень особистості на інших людей або об'єктів оточуючого середовища) [2; 20 та ін.]. Отже, природу копінгу представники цього підходу вбачають у вивченні несвідомих тенденцій як першопричин його формування. Під час аналізу долаючої поведінки необхідно спрямувати вектор уваги з Ід на Его особистості. Цей погляд є джерелом розуміння копінг-стратегій як свідомих і цілеспрямованих дій. До структури особистісних чинників формування копінг-стратегій, безумовно, належать як свідомі, так і несвідомі компоненти. Тому копінг слід розглядати як специфічний его-механізм, до якого людина вдається з метою позбавлення від внутрішньої напруги (*tension*), і в якому несвідомі адаптивні механізми є головними засобами подолання інстинкту й афекту.

2. Когнітивно-мотиваційного [4; 6; 7; 15; 21 та ін.], крізь призму якого копінг розуміється як динамічний процес, який залежить від специфіки ситуації та від опосередкованого сприйняття людиною ситуації двох типів когнітивних оцінок, на основі яких відбувається вибір механізмів і ресурсів подолання стресу. Тобто копінг тлумачиться як когнітивні, емоційні та поведінкові операції психічної діяльності особистості, орієнтовані на додання внутрішніх або зовнішніх причин стресогенної ситуації. Способи реагування особистості на стресогенну ситуацію обумовлені її суб'єктивною когнітивною оцінкою середовища, особливостей стресогенної ситуації та можливостей її додання. Спочатку когнітивна оцінка (первинна) спрямована на сприймання

особливостей стресогенної ситуації й визначається особистісними чинниками, за якими відбувається оцінка інформації про загрозливі обставини. Потім долучається вторинна когнітивна оцінка, на основі якої відбувається визначення конкретних засобів щодо впливу на стресогенну ситуацію. Когнітивна оцінка ситуації призводить до активізації копінг-стратегій, тобто процесу вибору людиною дій, спрямованих на усунення та додання її емоційно-негативних станів. Тому структуру процесу долаючої поведінки можна представити у такий спосіб: сприйняття особистістю особливостей стресової ситуації → когнітивна оцінка інформації → копінг.

У межах цього підходу виокремлюють дві форми копіngu: емоційно-орієнтований (пасивний) і проблемно-орієнтований (активний). Відмінність однієї форми копіngu від іншої полягає в наступному: перша зосереджена на міркуваннях і переживаннях особистості, а друга характеризує її активні дії, спрямовані на додання стресу. Тому використання активного копіngu позитивно впливає на організм людини, оскільки проблемна ситуація вирішується [15 та ін.], а пасивний копінг, орієнтований на внутрішній світ особистості, може призводити до виникнення депресії [4].

3. Біхевіорального, відповідно до якого копінг розглядають як поведінкову реакцію, пов'язану з уникненням особистістю стресогенних ситуацій у навколишньому середовищі. Формування копіngu відбувається за рахунок процесу навчіння й позитивного підкріплення досвіду додання стресогенних ситуацій людиною.

4. Ресурсного [17 та ін.], за яким розвиток копінг-стратегій особистості не залежить від стійких диспозицій та інших характеристик особистості, ефективність долаючої поведінки оцінюється у контексті особливостей і вимог ситуації [17]. У руслі цього підходу чітко простежуються дві основні тенденції у дослідженні ресурсів долаючої поведінки: 1) особистісні характеристики (когніції, «Я-концепція», локус-контроль, потреба в афіліації) як ресурси додання розглядаються або окремо [12 та ін.], або через диспозицію, у якій ресурсом є система особистісних рис (особистісний сенс, екзистенційні позиції людини) [6; 13 та ін.]; 2) базові властивості індивіда (зокрема, темперамент) [19 та ін.].

5. Диспозиційного [16 та ін.], у руслі якого стратегії долаючої поведінки особистості розкриваються через умови актуальної

стрессогенної ситуації. Так, обираючи ту чи іншу копінг-стратегію додання стресу, людина платить своєрідну особистісну ціну і, ймовірно, «тілесну ціну» (реакції тіла, що позначають на фізіологічному рівні її емоційні стани) за опанування власним емоційним станом і досягнення результату діяльності в стресовій ситуації. Одна людина докладает небагато зусиль, виконуючи невелику кількість копінг-дій, опановує стрес і досягає успішного результату діяльності, а інша – докладает чимало зусиль, виконує велику кількість копінг-дій, витрачає багато особистісних ресурсів і досягає в діяльності середнього результату. Крім того, з метою додання стресу людина звертається до дій, що можуть завдати шкоди її здоров'ю і зруйнувати її індивідуальні ресурси саморегуляції. Отже, залежно від особливостей ситуації, специфіки діяльності й внутрішніх ресурсів особистості в деяких ситуаціях пасивний копінг може відігравати конструктивну роль у доданні стресу і, навпаки, активний – деструктивну. Без осмислення ситуації, розуміння екзистенційного змісту переживань особистості, використання особистістю когнітивних процесів активний копінг може не приносити їй внутрішнього задоволення в доданні стресу. Крім того, індивідуальна ціна, яку людина заплатити за активне додання стресу, може перевершити її особистісні ресурси, а за пасивне – ні.

До об'єктивних показників діяльності, згідно яких можна розрізняти конструктивні або неконструктивні копінг-стратегії, хоча суб'єктивно вони можуть бути успішними чи неуспішними, відносять такі: відчуття стресу подолано, а проблему розв'язано. Успішність копінгів відображає індивідуально-суб'єктивний контур поведінки, а конструктивність (продуктивність) – діяльнісно-об'єктивний.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше вчені при дослідженні поведінки, що характеризується активними та цілеспрямованими діями особистості з метою зниження впливу на неї емоційно-негативних навантажень, уживають поняття копінг-поведінки, копінг-стратегій і копіngu. Наявність різноманітного контекстуального смислу понять призводить до необхідності їх контурного окреслення.

Поняття «копінг» іншомовного походження, воно утворилося внаслідок англійського дієслова «to cope», що в перекладі означає «долати», «опанувати». У науково-психологічний контекст це поняття, як спосіб долаючої поведінки людини, було

введено Л. Мерфі у другій половині ХХ ст. Дослідниця з'ясувала, що вирішення проблемної ситуації, пов'язаної зі стресом, відбувається завдяки активному вибору стратегії поведінки і розвитку адаптаційних механізмів, що, в свою чергу, позитивно впливає на збереження емоційного стану особистості.

Копінг, як відповідь людини на стрес і засіб його долання, є одним з адаптаційних механізмів [20].

Конкретні послідовні дії особистості, спрямовані на долання стресогенних ситуацій, і завдяки яким реалізується копінг (долаюча поведінка) – це копінг-стратегії. Різниця між копінг-стратегією та копінгом полягає в тому, що перша є сукупністю свідомих дій особи, які об'єднують когнітивні, емоційні та вольові компоненти саморегуляції особистості, а копінг – це окремий спосіб, засіб долання стресу. Слід зазначити, що копінг-стратегія – це внутрішній регулятивний механізм поведінки людини, а сама поведінка не є власне психологічним феноменом, оскільки містить соціальні й біологічні складові. Долаюча поведінка реалізується завдяки успішним копінг-стратегіям, але вони можуть бути й неуспішними. Головною функцією копінгу є конструктивна адаптація особистості до вимог стресогенної ситуації, забезпечення гомеостазу організму, збереження фізичного і психічного здоров'я людини.

У дослідженнях [10–14 та ін.] вивчаються особистісні чинники формування копінг-стратегій у певній професійній сфері, визначаються неконструктивні копінг-стратегії (уникнення вирішення проблемних ситуацій, дистанціювання від них тощо), які призводять до дезадаптації та появи психосоматичних захворювань людини [3; 8 та ін.].

Результати аналізу вищезазначених праць підтверджують, що люди по-різному і різною мірою, інколи досить надмірно, переживають емоційну напругу, реагують і діють в умовах стресу. Різноманітність копінг-стратегій пов'язана з варіацією реакцій особистості, спрямованих на долання стресогенних ситуацій, в основі яких лежать когнітивні, емоційні та поведінкові складові цих операцій.

Певний внесок у вивчення копінг-стратегій зробила Карен Хорні, яка пояснювала формування копінг-стратегій особистості через процес індивідуального психічного та соціального розвитку і радила розглядати три види орієнтації особистості (до, від та проти людей). Її як структура особистості відіграє вирішаль-

ну роль у формуванні копінг-стратегій із метою її конструктивної адаптації до умов середовища.

У працях [1; 5; 9; 11 та ін.] підкреслюється зв'язок властивостей особистості з копінг-стратегіями: часової орієнтації [1], ієрархії особистісних чинників (нейротизм, его-ідентичність, упевненість у самоефективності, сумлінність, екстраверсія) [9]. Так, Д. Носенко визначила особистісні чинники, що зумовлюють схильність особи до застосування самоінвалідації як стратегії проактивної копінг-поведінки й описала їх ієрархію.

Дослідниця Н. Родіна розробила й емпірично верифікувала модель долаючої повідки, у структурі якої оточуюче середовище й особистість розглядаються як єдина система, тобто стверджується системний підхід до розуміння процесу долання стресу [11].

Сучасний український дослідник О. Бондаренко розглядає копінг-стратегії у контексті психологічної допомоги людині [5].

Досліджуючи вплив психосоматичного стану на вибір стратегій долаючої поведінки, В. Ялтонський довів, що психічно здорова особа обирає активні копінг-стратегії, а психічно хвора – пасивні, серед яких уникнення та заперечення [15].

Зв'язок між конструктивними копінг-стратегіями особистості та її емоційною стійкістю у спортивній діяльності вивчала І. Аршава. Дослідниця описала особливості захисно-адаптивних механізмів, що впливають на особистісний вибір активних стратегій долання [3].

Отже, особистісні властивості людини та характеристики ситуації, у якій відбувається діяльність, є чинниками формування тих чи інших копінгів.

Висновки. Існуючі підходи дослідження долаючої поведінки (психодинамічний, когнітивно-мотиваційний, диспозиційний, ресурсний, проактивний тощо) керуються переважно або ситуаційним, або суб'єктивним критерієм ідентифікації цього психологічного феномену. Однак розвиток особистості відбувається впродовж усього життя. Активне становлення особистості починається з дитинства і продовжується до зрілого віку. Тому на різних вікових етапах на формування копінг-стратегій впливатимуть різні особистісні чинники. Імовірно, починаючи з юнацького віку, коли сформовані теоретичне мислення, ціннісно-смилова сфера й ідентичність особистості, структури долаючої поведінки набувають більш сталого характеру і підпадають під вплив певних, уже сформованих особистісних властивостей

людини. Особистість завжди потенційно є активною і вирішує, які характеристики й об'єктивні умови ситуації зробити власними ресурсами.

Застосування цілісного підходу до розуміння психологічної природи копінг-стратегій передбачає урахування передумов їх формування: вплив особистості та специфіки ситуації, яку особистість суб'єктивно сприймає, у якій відбувається її емоційно напружена діяльність і в процесі якої відбуваються зміни особистості.

Перспективою подальших досліджень цієї проблеми є вивчення впливу гіпотетично альтернативного мислення на вибір людиною копінг-стратегії, розробки програм корекції неконструктивних копінг-стратегій.

Список використаних джерел

1. Абрамов В. В. Особливості копінг-поведінки в залежності від часової орієнтації особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / В. В. Абрамов. – Київ, 2014. – 16 с.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер ; [пер. с нем. А. М. Боковой]. – Москва : Фонд «За экономическую грамотность», 1995. – 291 с.
3. Аршава І. Ф. Особистісні детермінанти вибору людиною конструктивної та неконструктивної форм проактивної копінг-поведінки / І. Ф. Аршава, Д. В. Носенко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»: темат. вип. «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – Київ : Гнозис, 2013. – Т. 4. – Дод. до вип. 29. – С. 42–50.
4. Бергис Т. А. Основные подходы к изучению преодолевающего поведения в отечественной и зарубежной психологии / Т. А. Бергис // Вестник гуманитарного института. – 2011. – № 1. – С. 78–83.
5. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика / Александр Федорович Бондаренко. – Москва : Класс, 2001. – 331 с.
6. Крюкова Т. Л. Психология совладающего поведения: современное состояние и психологические, социокультурные перспективы / Т. Л. Крюкова // Вестник Костромского гос. ун-та им. Н. А. Некрасова. – 2013. – Вып. 5. – Т. 19. – 16 с.

7. Либина А. В. Совладающий интеллект: человек в сложной жизненной ситуации / А. В. Либина. – Москва : Эксмо, 2008. – 400 с.
8. Никоненко І. О. Особистісні чинники формування копінг-стратегій лікарів-хірургів: результати та перспективи дослідження / І. О. Никоненко // Наукові студії із соціальної та політичної психології НАПН України: зб. ст. – Київ : Міленіум, 2016. – Вип. 37 (40). – С. 189–200.
9. Носенко Д. В. Феномен «самоінвалідації» у структурі форм прояву копінг-поведінки і його особистісні детермінанти / Д. В. Носенко // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. Костюка НАПН України. – Київ, 2013. – Т. 11: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 7. – Ч. 1. – С. 459–472.
10. Рассказова Е. И. Копинг-стратегии в психологии стресса: подходы, методы и перспективы [Электронный ресурс] / Е. И. Рассказова, Т. О. Гордеева // Психологические исследования: электрон. науч. журнал. – 2011. – № 3 (17). – Режим доступа : <http://psystudy.ru>.
11. Родіна Н. В. Психологія копінг-поведінки: системне моделювання : монографія / Н. В. Родіна. – Одеса : Видавець Букаєв В. В., 2011. – 364 с.
12. Стрельцова И. П. К проблеме эффективности копинг-поведения / И. П. Стрельцова // Ежегодник РПО : материалы 3-го Всерос. Съезда психологов, 25–28 июля 2003 г. – Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2003. – Т. 7. – С. 379–383.
13. Хазова С. А. Эмоциональные ресурсы совладающего поведения / С. А. Хазова // Ярославский педагогический вестник. – 2014. – Т. 2. – № 1. – С. 293–297.
14. Хачатурова М. Р. Личностные предикторы совладающего поведения в ситуации межличностного конфликта : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологи» / М. Р. Хачатурова. – Москва, 2012. – 29 с.
15. Ялтонский В. М. Многомерность способов совладания и современные подходы к их классификации / В. М. Ялтонский // Психология совладающего поведения : материалы II Междунар. науч.-практ. конф. – Т. 1. – Кострома : Изд-во КГУ им. Н. А. Некрасова, 2010. – С. 69–70.
16. Carver C. S. Situational Coping and Coping Dispositions in a Stressful Transaction / C. S. Carver, M. F. Scheier // Journal

- of Personality and Social Psychology. – 1994. – № 66. – P. 184–195.
17. Compas B. E. Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research / B. Compas, J. Connor-Smith, H. Saltzman, A. Thomsen, M. Wadsworth // *Psychological Bulletin*. – 2001. – № 127. – P. 87–127.
 18. Folkman S. Coping and Emotion / S. Folkman, R. Lazarus // *Stress and Coping: an anthology*. – N. Y. : Columbia University Press, 1991. – P. 207–227.
 19. Gunnar M. R. Psychoendocrine study of temperament and stress in early childhood: Expanding current model. In J. Bates, T. D. Wachs (Eds.) / *Temperament: individual differences at the interface of biology and behavior*. – New York : American Psychological Association, 1994. – P. 175–198.
 20. Harris R. N. The role of uncertain self-esteem in self-handicapping / R. N. Harris, C. R. Snyder // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1986. – Vol. 51. – P. 451–458.
 21. Lazarus R. S. Coping theory and research: past, present, and future / R. Lazarus // *Psychosomatic Medicine*. – 1993. – Vol. 55. – P. 234–247.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abramov V. V. Osoblyvosti koping-povedinky v zalezhnosti vid chasovoi' orijentacii' osobystosti : avtoref. dys. ... kand. psihol. nauk : spec. 19.00.01 «Zagal'na psihologija, istorija psihologii'» / V. V. Abramov. – Kyi'v, 2014. – 16 s.
2. Adler A. Praktika i teorija individual'noj psihologii / A. Adler ; [per. s nem. A. M. Bokovikova]. – Moskva : Fond «Za jekonomiceskiju gramotnost'», 1995. – 291 s.
3. Arshava I. F. Osobystisni determinanty vyboru ljudynuju konstruktivnoi' ta nekonstruktivnoi' form proaktivnoi' koping-povedinky / I. F. Arshava, D. V. Nosenko // *Gumanitarnyj visnyk DVNZ «Perejaslav-Hmel'nyč'kyj derzh. ped. un-t im. G. Skovorody»: temat. vyp. «Mizhnarodni Chelpaniv's'ki psihologo-pedagogichni chytannja»*. – Kyi'v : Gnozys, 2013. – T. 4. – Dod. do vyp. 29. – S. 42–50.
4. Bergis T. A. Osnovnye podhody k izucheniju preodolevajushhego povedenija v otechestvennoj i zarubezhnoj psihologii / T. A. Bergis // *Vestnik gumanitarnogo instituta*. – 2011. – № 1. – S. 78–83.

5. Bondarenko A. F. Psihologicheskaja pomoshh': teorija i praktika / Aleksandr Fedorovich Bondarenko. – Moskva : Klass, 2001. – 331 s.
6. Krjukova T. L. Psihologija sovladajushhego povedenija: sovremennoe sostojanie i psihologicheskie, sociokul'turnye perspektivy / T. L. Krjukova // Vestnik Kostromskogo gos. un-ta im. N. A. Nekrasova. – 2013. – Vyp. 5. – T. 19. – 16 s.
7. Libina A. V. Sovladajushhij intellekt: chelovek v slozhnoj zhiznЕННОj situacii / A. V. Libina. – Moskva : Jeksmo, 2008. – 400 s.
8. Nykonenko I. O. Osobystisni chynnyky formuvannja koping-strategij likariv-hirurgiv: rezul'taty ta perspektivyv doslid-zhennja / I. O. Nykonenko // Naukovi studii' iz social'noi' ta politychnoi' psihologii' NAPN Ukraї'ny : zb. st. – Kyi'v : Millennium, 2016. – Vyp. 37 (40). – S. 189–200.
9. Nosenko D. V. Fenomen «samoinvalidyzacii'» u strukturi form projavu koping-povedinky i jogo osobystisni determinanty / D. V. Nosenko // Aktual'ni problemy psihologii' : zb. nauk. pr. In-tu psihologii' im. G. Kostjuka NAPN Ukraї'ny. – Kyi'v, 2013. – T. 11: Psihologija osobystosti. Psihologichna dopomoga osobystosti. – Vyp. 7. – Ch. 1. – S. 459–472.
10. Rasskazova E. I. Koping-strategii v psihologii stressa: podhody, metody i perspektivy [Jelektronnyj resurs] / E. I. Rasskazova, T. O. Gordeeva // Psihologicheskie issledovanija: jelektron. nauch. zhurnal. – 2011. – № 3 (17). – Rezhim dostupa : <http://psystudy.ru>.
11. Rodina N. V. Psihologija koping-povedinky: systemne modeljuvannja : monografija / N. V. Rodina. – Odesa : Vydavec' Bukajev V. V., 2011. – 364 s.
12. Strel'cova I. P. K probleme jeffektivnosti koping-povedenija / I. P. Strel'cova // Ezhegodnik RPO : Materialy 3-go Vseros. S#ezda psihologov, 25–28 ijulja 2003 g. – Sankt-Peterburg : Izd-vo SPbGU, 2003. – T. 7. – S. 379–383.
13. Hazova S. A. Jemocional'nye resursy sovladajushhego povedenija / S. A. Hazova // Jaroslavskij pedagogicheskij vestnik. – 2014. – T. 2. – № 1. – S. 293–297.
14. Hachaturova M. R. Lichnostnye prediktory sovladajushhego povedenija v situacii mezhlichnostnogo konflikta: avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk : spec. 19.00.01 «Obshhaja psihologija, psihologija lichnosti, istorija psihologii» / M. R. Hachaturova. – Moskva, 2012. – 29 s.

15. Jaltonskij V. M. Mnogomernost' sposobov sovladanija i sovremennye podhody k ih klassifikacii / V. M. Jaltonskij // Psihologija sovladajushhego povedenija : materialy II Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. – T. 1. – Kostroma : Izd-vo KGU im. N. A. Nekrasova, 2010. – S. 69–70.
16. Carver C. S. Situational Coping and Coping Dispositions in a Stressful Transaction / C. S. Carver, M. F. Scheier // Journal of Personality and Social Psychology. – 1994. – № 66. – P. 184–195.
17. Compas B. E. Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research / B. Compas, J. Connor-Smith, H. Saltzman, A. Thomsen, M. Wadsworth // Psychological Bulletin. – 2001. – № 127. – P. 87–127.
18. Folkman S. Coping and Emotion / S. Folkman, R. Lazarus // Stress and Coping: an anthology. – N. Y. : Columbia University Press, 1991. – P. 207–227.
19. Gunnar M. R. Psychoendocrine study of temperament and stress in early childhood: Expanding current model. In J. Bates, T. D. Wachs (Eds.) / Temperament: individual differences at the interface of biology and behavior. – New York : American Psychological Association, 1994. – P. 175–198.
20. Harris R. N. The role of uncertain self-esteem in self-handicapping / R. N. Harris, C. R. Snyder // Journal of Personality and Social Psychology. – 1986. – Vol. 51. – P. 451–458.
21. Lazarus R. S. Coping theory and research: past, present, and future / R. Lazarus // Psychosomatic Medicine. – 1993. – Vol. 55. – P. 234–247.

Received March 5, 2018

Revised March 30, 2018

Accepted April 24, 2018